

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2025-2.4>

О. В. Легка, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Університету митної справи та фінансів

ГРОМАДСЬКИЙ ІНТЕРЕС У ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ: АСТІО POPULARIS ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено аналізу особливостей правового регулювання та застосування *actio popularis* як механізму протидії порушенням прав людини. Констатовано, що інститут конституційної скарги *actio popularis* запроваджено Венеційською комісією з метою забезпечення права кожного на оскарження певного нормативного акту, не будучи зобов'язаним доводити, що визначена норма зачіпає права, свободи та інтереси заявника. Проаналізовано зміст дефініції *actio popularis*, з'ясовано основні передумови її застосування. Розглянуто порядок прийняття такої заяви судом, перевірки його на відповідність принципам національної безпеки, ефективності захисту порушених прав особи, а також оголошення заяви неприйнятною відповідно до норм ст. 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Обґрунтовано, що порядок застосування «*actio popularis*» змінюється залежно від особливостей юридичних традицій та конституційних особливостей країни. Визначено, що вітчизняним законодавством не передбачено можливості застосування *actio popularis* без обов'язку підтвердити, що зазначений акт, рішення, дія чи бездіяльність безпосередньо зачіпає права та інтереси самого позивача. Розглянуто судову практику Великої Палати Верховного Суду (рішення у справах від 14.03.2018 № 9901/22/17, від 06.06.2018 № 800/489/17 та від 06.02.2019 № 9901/815/18, від 13.07.2023 № 9901/252/21). Проаналізовано: сутність та особливості застосування Орхуської конвенції, яка забезпечує доступ до правосуддя як на підставі власних положень, так і в порядку забезпечення дотримання національного природоохоронного законодавства; Закон України «Про доступ до судових рішень», яким урегульовано відносини у частині забезпечення доступу до судових рішень, ухвалених судами загальної юрисдикції та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень; проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», яким було запропоновано системне запровадження процесуально-правових механізмів розгляду групових позовів в рамках цивільного судочинства України. Здійснено порівняльний аналіз щодо захисту прав громадськості на оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів, які порушили чи порушують правила довкілля в Україні та Республіці Мальта. Окремлено проблематику у зазначеному напрямі – відсутній належний доступ до екологічної інформації та обмін інформацією між інституціями, що сприяє виникненню чисельної кількості справ щодо оскарження відмови у наданні публічної екологічної інформації. Розглянуто рішення ЄСПЛ у справах «Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox et Mox v. France», «Burden v. United Kingdom», «Tănase v. Moldova». Досліджено основні міжнародні та європейські нормативні акти, які регламентують діяльність у даному напрямі, а також практику їх застосування. Надано пропозиції щодо покращення ефективності діяльності у даному напрямі.

Ключові слова: *actio popularis*, громадські об'єднання, захисту прав громадськості, правове регулювання, Орхуська конвенція, охорона навколишнього природного середовища, судова практика.

O. V. Lehka. Public interest in public law: *actio popularis* as a mechanism for combating human rights violations

The article is devoted to the analysis of the features of legal regulation and the application of *actio popularis* as a mechanism for combating human rights violations. It is stated that the institution of a constitutional complaint *actio popularis* was introduced by the Venice Commission in order to ensure the right of everyone to challenge a certain regulatory act, without being obliged to prove that this norm affects the rights, freedoms and interests of the applicant. The essence of the definition of *actio popularis* is analyzed, the main prerequisites for its application are clarified. The procedure for accepting such an application by the court, checking it for compliance with the principles of national security, public interest, effectiveness of protection of violated rights of the individual, as well as declaring the application inadmissible in accordance with the norms of Art. 35 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms is considered. It is substantiated that the procedure for applying the concept of "*actio popularis*" varies depending on the characteristics of legal traditions and constitutional features of the country. It was determined that domestic legislation does not provide for the possibility of applying *actio popularis* without the obligation to confirm that the specified act, decision, action or inaction directly affects the rights and interests of the plaintiff himself. The case law of the Grand Chamber of the Supreme Court was considered (decisions in cases dated 14.03.2018 No. 9901/22/17, dated 06.06.2018 No. 800/489/17 and dated 06.02.2019 No. 9901/815/18, dated 13.07.2023 No. 9901/252/21). The following were analyzed: the essence and features of the application of the Aarhus Convention, which ensures access to justice both on the basis of its own provisions and in the procedure for ensuring compliance with national environmental legislation; The Law of Ukraine "On Access to Court Decisions", which regulates relations in terms of ensuring access to court decisions adopted by courts of general jurisdiction and maintaining the Unified State Register of Court Decisions; the draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Group Claims on the Protection of Consumer

Rights, the Right to a Safe Environment for Life and Health”, which proposed the systematic introduction of procedural and legal mechanisms for considering group claims within the framework of civil proceedings in Ukraine. A comparative analysis was carried out on the protection of the rights of the public to challenge the actions or inaction of entities that have violated or are violating environmental rules in Ukraine and the Republic of Malta. The problems in this area are outlined – there is no proper access to environmental information and information exchange between institutions, which contributes to the emergence of a large number of cases regarding the challenge of refusal to provide public environmental information. The decisions of the ECHR in the cases of «Collectif national d’information et d’opposition à l’usine Melox – Collectif Stop Melox et Mox v. France», «Burden v. United Kingdom», «Tănase v. Moldova» were considered. The main international and European regulatory acts regulating activities in this area, as well as the practice of their application, were studied. Suggestions were made to improve the effectiveness of activities in this area.

Key words: *actio popularis, public associations, protection of public rights, legal regulation, Aarhus Convention, environmental protection, case law.*

Постановка проблеми. Інститут конституційної скарги *actio popularis* було запроваджено Венеційською комісією з метою забезпечення права кожного на оскарження певного нормативного акту, не будучи зобов’язаним доводити, що дана норма зачіпає права, свободи та інтереси заявника, а також у силу субсидіарного характеру правового захисту прав людини у Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ) та намагання розв’язати проблеми із забезпечення прав людини на національному рівні. ЄСПЛ підтримує дану конституційну скаргу і вважає, що вона може бути як ефективним засобом захисту прав і свобод, так і забезпечувати функцію «фільтру» для звернень до Суду.

Слід зазначити, що право на звернення до суду з позовом «в інтересах правопорядку» – *actio popularis* безпосередньо пов’язане з проблематикою належності позивача. Не виникає жодних питань, якщо особа подає позов на захист безпосередньо своїх прав та законних інтересів. Разом з тим, складнішою є ситуація, коли з позовом звертається громадська організація. У римському праві одним із механізмів захисту громадських інтересів приватними особами були саме позови *actio popularis*, які ще мали назву «на захист кожного». Для прикладу, такий позов могли пред’явити навіть власнику будинку, на фасаді якого вивішені вазони з квітами, якщо при падінні вони могли зашкодити здоров’ю перехожих.

Національним законодавством та судовою практикою не передбачено подання до суду позову *actio popularis*, виняток становить лише застосування Орхуської конвенції, яка стосується екологічних прав громадян. Наразі в Україні є всі необхідні передумови для упровадження доктрини *actio popularis* у діяльність судів національної системи судоустрою, які ще більше актуалізувались із введенням в Україні правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо особливостей застосування *actio popularis* у національних системах як міжнародного, так і європейського права досліджували такі вчені як Н. Берман, П. Коффман, Дж. Кравфорд, Р. Фалк, С. Шлакке, Е. Швелб та ін. У національному правознавстві дана проблематика привертала увагу О. Базова, Я. Берназюка, Н. Білака, П. Венка-Веденкіної, Г. Лебедєвої, Е. А. Назарчука, С. Студенникова, М. Тарнавської та інших. Разом з тим, незважаючи на суттєвий внесок вчених, окремі питання у контексті досліджуваної проблеми, а також з урахуванням законодавчих змін, залишилися поза увагою.

Мета статті – дослідження особливостей правового регулювання та застосування *actio popularis* як механізму протидії порушенням прав людини, окреслення проблематики та надання пропозицій щодо покращення ефективності діяльності у даному напрямі.

Виклад основного матеріалу. *Actio popularis* з латинської «суспільна дія» чи «громадська позовна дія», яка надає можливість фізичним та юридичним особам виступати у суді у якості позивача з метою захисту загальних інтересів або громадських справ [1]. *Actio popularis*, як правило, виникає у випадках, коли членом громади чи громадською організацією подається позов до суду з метою захисту порушених загальних чи колективних інтересів, навіть якщо він/вона не є безпосередніми постраждалими. Це, так би мовити, позов в інтересах публічного порядку, ключовим завданням якого є переконання, що для суду немає значення, хто саме до нього звернувся. Суд, приймаючи рішення у межах суддівського розсуду, перевіряє його на відповідність (несуперечність) принципам національної безпеки, суспільного інтересу та ефективності захисту порушеного права особи. Відповідно до ст. 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, суд оголошує неприйнятною заяву, яку подано відповідно до ст. 34 у разі, якщо: вона несумісна з положеннями Конвенції чи протоколів до неї, необґрунтована або наявне зловживання правом на подання заяви; позивач не зазнав суттєвої шкоди, якщо повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яка належно не розглянута національним судом [2].

Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості у разі, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23 Конституції України) [3]. Конституційним Судом України у рішенні від 19.10.2009 № 26-рп/2009 щодо відповідності Конституції України окремим законам України [4] акцентовано увагу на тому, що конституційні права і свободи людини не можуть бути обмежені, крім

випадків, передбачених ч. 1 ст. 64 Конституції України. Обмеження прав і свобод людини допускається за умови, якщо воно є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним.

Слід зазначити, що вітчизняним законодавством не передбачено можливості застосування акцій *popularis* без обов'язку підтвердити, що зазначений акт, рішення, дія чи бездіяльність безпосередньо зачіпає права та інтереси самого позивача. Зокрема, статтею 5 Кодексу України про адміністративне судочинство (КАСУ) передбачено право кожної особи, у порядку, визначеному КАСУ, на звернення до адміністративного суду у разі, якщо рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єктів владних повноважень порушено її права, свободи чи законні інтереси [5]. Крім того, у позовній заяві необхідно обґрунтувати порушення прав позивача або застосування до нього нормативно-правового акту, чи належність до правовідносин, у яких застосовується оскаржений акт. Отже, КАСУ прямо не дозволяє подавати позови в інтересах публічного порядку.

Це підтверджується і судовою практикою. Так, Великою Палатою Верховного Суду (ВПВС) у рішеннях у справах (від 14.03.2018 № 9901/22/17, від 06.06.2018 № 800/489/17 та від 06.02.2019 № 9901/815/18) зазначено, що право на оскарження рішення суб'єктів владних повноважень надається особі, стосовно якої воно прийняте чи прав, свобод та інтересів якої стосується. У разі, якщо позивач не є учасником правовідносин, що виникли у зв'язку із прийняттям рішення, яке є правовим актом ненормативного характеру, воно не передбачає для нього права на захист, відповідно, права на звернення з позовом [6]. Крім того, у справі № 9901/252/21 від 13.07.2023 (позов Донецької регіональної організації Політичної партії «Опозиційна платформа «За життя» до Президента України про визнання протиправним та нечинним указу за апеляційною скаргою позивача на рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду) ВПВС ухвалив рішення про те, що чинним законодавством України не передбачено можливості подання позову акцій *popularis* без об'єктивного обґрунтування, що акт, рішення, дія чи бездіяльність стосується безпосередньо позивача [7] (виняток становить позов на підставі Орхуської конвенції (ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» у липні 1999 року № 832-XIV, відповідно її положення, згідно з ч. 9 Конституції України, є нормами прямої дії) та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Сутність Орхуської конвенції – захист права людини на здорове довкілля через гарантування прав на доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля [8]. Конвенцією передбачено умову, за якої здійснюється контроль за правомірністю інтересів – зацікавленою визнається недержавна організація, що сприяє охороні навколишнього середовища та відповідає вимогам національного законодавства [8]. При цьому Конвенція забезпечує доступ до правосуддя як на підставі власних положень, так і в порядку забезпечення дотримання національного природоохоронного законодавства.

Доступ до правосуддя передбачено ч. 3 ст. 9 зазначеної Конвенції – «кожна Сторона забезпечує представникам громадськості, які відповідають передбаченим національним законодавством критеріям, доступ до адміністративних і судових процедур для оскарження дій чи бездіяльності приватних осіб та державних органів, які порушують чинне законодавство у частині щодо навколишнього середовища [9]. Найчастіше звертаються до суду неурядові природоохоронні організації з вимогою до приватного суб'єкта щодо припинення діяльності, яка з екологічних міркувань, заборонена законом (господарська діяльність у межах заповідника) чи здійснюється з порушенням природоохоронних норм (без дозволу, без встановлення очисних обладнань) [9].

Зазначимо, що в Україні у грудні 2005 року прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень» [10] № 3262-IV, яким урегульовано відносини у частині забезпечення доступу до судових рішень, ухвалених судами загальної юрисдикції та ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. Проте, що стосується доступу до судових рішень з екологічних питань, то проблематика залишається через відсутність широкої судової практики у даному напрямі, адже переважна більшість справ стосується притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності, стягнення шкоди, заподіяної державі, оскарження рішень контролюючих органів, а справ за позовами громадян чи громадських об'єднань про захист довкілля у суспільних інтересах взагалі дуже мало.

Для порівняння, у Республіці Мальта захист прав громадськості на оскарження дій чи бездіяльності суб'єктів, які порушили чи порушують правила довкілля, регламентовано чотирма законами. Крім того, у даній республіці є великий досвід участі в судових слуханнях з питань довкілля, а також ініціювання щодо розгляду справ про порушення законодавства про відкриття сезону полювання [11, с. 17-18]. Відповідно, громадські організації ефективно реалізують право на доступ до правосуддя.

Як бачимо, законодавчі норми щодо дотримання норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поступово удосконалюються як у національному, так і міжнародному законодавстві, що надає додатковий механізм впливу на ситуацію у даному напрямі громадянам та громадським організаціям. Завдяки ратифікації Орхуської конвенції громадським організаціям надано ширший доступ до екологічної інформації та, відповідно доступ до правосуддя у даному напрямі, покладаючи більшу відповідальність на судову систему (суддю), якою розглядатиметься зазначена справа. Разом з тим, прослідковується аналогічна проблематика – відсутній належний доступ до екологічної інформації та обмін інформацією між інституціями. Це, у свою чергу, сприяє виникненню чисельної кількості справ щодо оскарження відмови у наданні публічної екологічної інформації.

Продовжуючи, зазначимо, що порядок застосування поняття «*actio popularis*» змінюється залежно від особливостей юридичних традицій та конституційних особливостей країни.

У Європейському Союзі наявні правові механізми, які надають право звернення до суду у інтересах як громадян, так і груп громадян. Так, суд приймає заяви від будь-якої особи, групи осіб чи неурядової організації, які вважають себе потерпілими від «... допущеного порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, визначених у Конвенції чи протоколах до неї» (ст. 34 Європейська конвенція з прав людини) [2]. Слід зазначити, поняття «потерпілий» трактується як особа чи особи, які є як прямо, так і не прямо потерпілими (порушення завдало збитків чи непрямий потерпілий має обґрунтований інтерес щодо його припинення) від оскаржуваного рішення. Розглянемо на конкретних прикладах: у справі «Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox et Mox v. France» (заява № 75218/01), ЄСПЛ ухвалено рішення про те, що п. 1 ст. 6 Конвенції застосовується до процедур, ініційованих асоціаціями із захисту довкілля, що не ідентифікують себе як асоціації місцевого населення, метою яких є захист прав та інтересів своїх членів. Тобто метою цих спірних процедур є, насамперед, захист загального інтересу, а процес, ініційований заявником-асоціацією, має зв'язок з правом, яким вона наділена як юридична особа для застосування норм ст. 6 Конвенції; у справі «Берден проти Сполученого Королівства» (заява № 13378/05) ЄСПЛ звертає увагу на те, що заявник може стверджувати, що певний закон порушує його права у разі, якщо обґрунтує, що оскаржуваний захід стосується його безпосередньо (аналогічною є справа «Тенасе проти Молдови» (заява № 7/08)). Разом з тим, варто звернути увагу на те, що відповідно до адміністративно-правової доктрини, яка формується під егідою Ради Європи, *actio popularis* не розглядають як загальноєвропейський стандарт. Його застосування чи незастосування відноситься до компетенції національного законодавця [7].

Подання позову до суду з доведенням, що прийняте рішення порушує права заявника (виключає законодавчі засади «*actio popularis*»), характерне для Федеративної Республіки Німеччини. Там упроваджено механізм «*verbandsklage*», який дозволяє громадським об'єднанням захищати права їх членів чи виконувати судовий контроль щодо суспільних питань.

Інший підхід (без обґрунтування порушення прав заявника) притаманний для міжнародних країн Африки, Центральної та Північної Америки, Грузії, Республіки Мальти та інших країн. У Сполучених Штатах Америки існують різноманітні правові підстави для «*actio popularis*» у різних штатах [12, с. 62]. У Японії Законом 1962 року серед інших позовів («*кококо*», «*тоджіша*», «*кіка*»), передбачено і «народний позов» (*actio popularis*), проте його можна подати лише у спеціально передбачених законом випадках і тільки у разі, якщо особа, яка звертається до суду з позовом про оскарження незаконного адміністративного позову, не має безпосереднього юридичного відношення до суті позову. Разом з тим, у переважній більшості країн, з метою запобігання зловживанням щодо подачі заяв, дану процедуру взагалі не передбачено.

До європейських країн, у яких на законодавчому рівні затверджено право на позов *actio popularis*, належать Іспанія, Естонія, Словенія, Нідерланди, Литва та Італія. Право на дії в інтересах суспільства надано будь-якому представнику громадськості, який діє від імені громадськості в цілому. Серед основних сфер діяльності, у яких найчастіше застосовується позов *actio popularis* – екологічне право, землекористування, охорона історичної спадщини та національних парків, дотримання принципу рівності.

У міжнародному праві поняття *actio popularis* вперше визначено у рішенні Міжнародного суду ООН від 18 липня 1966 року в об'єднаній справі щодо колишньої Південно-Західної Африки (справи «Ефіопія проти Південної Африки» та «Ліберія проти Південної Африки»), яке Суд розглядав у 1962-1966 роках. Міжнародним судом ООН *actio popularis* визначено як «право кожного члена суспільства подавати позов на захист суспільних інтересів» [13, с. 30-31].

Зазначимо, що право на позов регламентовано наступними міжнародними актами – Женевською конвенцією про захист жертв війни, Конвенцією про заборону злочину геноциду та покарання за нього, Конвенцією про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту, Конвенцією про припинення злочину апартеїду та покарання за нього, Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навіколишнього середовища (Орхуська конвенція).

Зазначена доктрина знайшла відображення і у Римському статуті Міжнародного кримінального суду у частині щодо необхідності колективного захисту спільної спадщини усіх народів та зобов'язання кожної держави здійснювати кримінальну юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за міжнародні злочини [14].

З метою упровадження «*actio popularis*» в Україні у травні 2019 року було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище», яким пропонувалося системно запровадити процесуально-правові механізми розгляду групових позовів в рамках цивільного судочинства України, так як чинна редакція Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) не дозволяє суду ефективно розглянути справи, у яких позивачами виступає значна кількість громадян. Прийняття даного Закону, відповідно, упровадження інституту групового позову, сприяло б покращенню ефективності громадського контролю, посилює б структури громадських об'єднань, відповідно, підприємства, установи, що завдали своїми діями шкоди групам осіб, не змогли б уникнути майнової відповідальності. Громадські ж організації змогли б не тільки звертатися з груповими позовами щодо захисту прав її членів, але й захищати у суді права інших осіб, які не є членами їх організації.

Крім того, законами України «Про захист прав споживачів» та «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено можливість подачі громадських природоохоронних організацій та об'єднаннями споживачів позовів про захист прав своїх членів, але окремої процедури для цих специфічних форм захисту прав групи осіб ЦПК України не визначено [15]. Проте у серпні 2019 року проєкт Закону було відкликано.

Також, у жовтні 2022 року (петиція № 22/167438-еп) ініційовано законодавчі зміни у частині упровадження у національне законодавство юридичних механізмів (одним з яких є колективний позов) з метою притягнення у подальшому країни-агресора до відповідальності за вчинені екологічні злочини. Наразі можливість подання такого позову передбачена ст. 16 Конституції України, разом з тим проблема виникає при застосуванні норм Кримінального процесуального кодексу України, так як невизначеність виникає на усіх етапах процесуальної процедури. Проте ї ї не було підтримано.

Висновки та перспективи. Підсумовуючи, ми дійшли наступних висновків. З метою приведення норм чинного законодавства до міжнародних стандартів в Україні поступово розвивається та удосконалюється законодавча база, яка надає як громадянам, так і громадським організаціям інструменти впливу щодо протидії порушенням та захисту прав людини. Проте на сьогодні національним законодавством не передбачено можливості застосування акцій *popularis* без обов'язку підтвердити, що зазначений акт, рішення, дія чи бездіяльність безпосередньо зачіпає права та інтереси самого позивача, виняток становить лише застосування Орхуської конвенції. З часу введення в Україні правового режиму воєнного стану дане питання актуалізувалось, так як виникла додаткова необхідність колективного захисту спільної спадщини усіх народів. Таким чином, в Україні на сьогодні є всі необхідні передумови для упровадження доктрини акцій *popularis* у діяльність судів національної системи судоустрою, повноваження яких у сфері захисту прав людини у сфері публічно-правових відносин визначено на конституційному рівні. Для цього необхідно якнайшвидше внести зміни до чинного законодавства з урахуванням практики позитивного досвіду міжнародних та європейських країн, що і стане темою наших подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Берназюк Я. Доктрина *actio popularis* (позов на захист суспільних інтересів) в аспекті гарантованого права на доступ до правосуддя. URL: <https://surl.li/ppxlr5>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України та 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України ... від 19.10.2009 № 26-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-09#Text>.
5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747>.
6. Лебедева Г. *Actio popularis*. Презентація. URL: <https://surl.li/mavxon>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 липня 2023 року у справі № 9901/252/21 за позовом Донецької регіональної організації Політичної партії «Опозиційна платформа «За життя» до Президента України про визнання протиправним та нечинним указу за апеляційною скаргою позивача на рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. URL: <https://surl.li/nczisi>
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_015.
9. Алексєєва Є. Право громадськості на звернення до суду у справах про порушення вимог природоохоронного законодавства. Судовий захист природного довкілля та екологічних прав: збірник матеріалів Міжнародного судового форуму (м. Київ, 7 листопада 2019 р.). Київ. 2019. С. 14–15.
10. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
11. Венка-Веденкіна П.Д. Деякі особливості реалізації Орхуської конвенції на Мальті та в Україні: питання зеленої демократії. *Політичні інститути та процеси*. Серія: «Політичне життя». 2020. № 4. С. 14–20.
12. Білак Н.І., Назарчук А.В. Правова доктрина «*actio popularis*»: поняття та практика застосування. С. 60–62.
13. Базов О. Доктрина *actio popularis* у міжнародному судовому процесі: генезисний і ціннісний вимір. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1 (30). С. 26–38.
14. Римський статут міжнародного кримінального суду. Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
15. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо групових позовів про захист прав споживачів, права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65935.